

ложных направлениях. В погребениях мало инвентаря. Мало орудий труда в женских погребениях (3 серпа, 2 шила). В некоторых погребениях найдены янтарные бусинки, а в женском погребении № 9 — ожерелье из янтарных бусинок. Аналогичный материал известен в могильниках жемайтов V—VII вв. В женском погребении № 24 найдено бронзовое оголовье. В мужских погребениях доминируют ножи, мало украшений, что тоже свойственно погребениям жемайтов (Таутавичюс А., 1980, с. 85).

Некоторые черты захоронения и инвентарь показывают, что могильник Кайренеляй близок жемайтской культурной группе. Но так

как могильник Кайренеляй находится на рубеже поселения жемайтов и аукштайтов, чувствуется влияние последних (узколезвийные с обухом топоры, серпы с отогнутым кверху концом и т. д.). Кроме того, у женщин жемайтов не было традиции застегивать одежду фибулами, здесь мало булавок, которых, наоборот, много у жемайтских женщин. В погребениях нет наконечников копий, что обильно встречается в захоронениях жемайтов. Такие особенности могильника Кайренеляй больше связывают его с могильниками Центральной Литвы, где среди погребений V—VI вв. с трупоположением находятся погребения и с трупопожжением.

KAŠTAUNALIŲ PLOKŠTINIS KAPINYNAS

LAIMA VAITKUNSKIENE

Kapinynas yra Laukuvos apylinkėje, Šilalės rajone. Šiaurėje jis glaudžiasi prie aukščiausios apylinkės vakarinėje dalyje kalvos, o pietuose ir vakaruose siekia Kaštaunalių pradinę mokyklą ir jai priklausančius ūkinius pastatus. Rytinėje kapinyno dalyje iškilo naujosios Kantautalių gyvenvietės trobesiai (pav. 1).

Jau XIX a. viduryje buvo žinoma, kad čia, tuomet vadintame Pakapės lauke, kasant bulviarūsius, būdavo aptinkama žmonių griaučių, senovinių geležinių bei žalvarinių dirbinių. Šios žinios pateko į spaudą (Kosarževskis A., 1923, p. 108—109). Remdamasis jomis, P. Tarasenka Kaštaunalių kapinyną 1928 m. įtraukė į archeologinių paminklų sąrašą (Tarasenka P., 1928, p. 152).

Kapinynas ilgus metus kentėjo nuo įvairių žemės darbų; jame nuolat būdavo išariama kaulų,

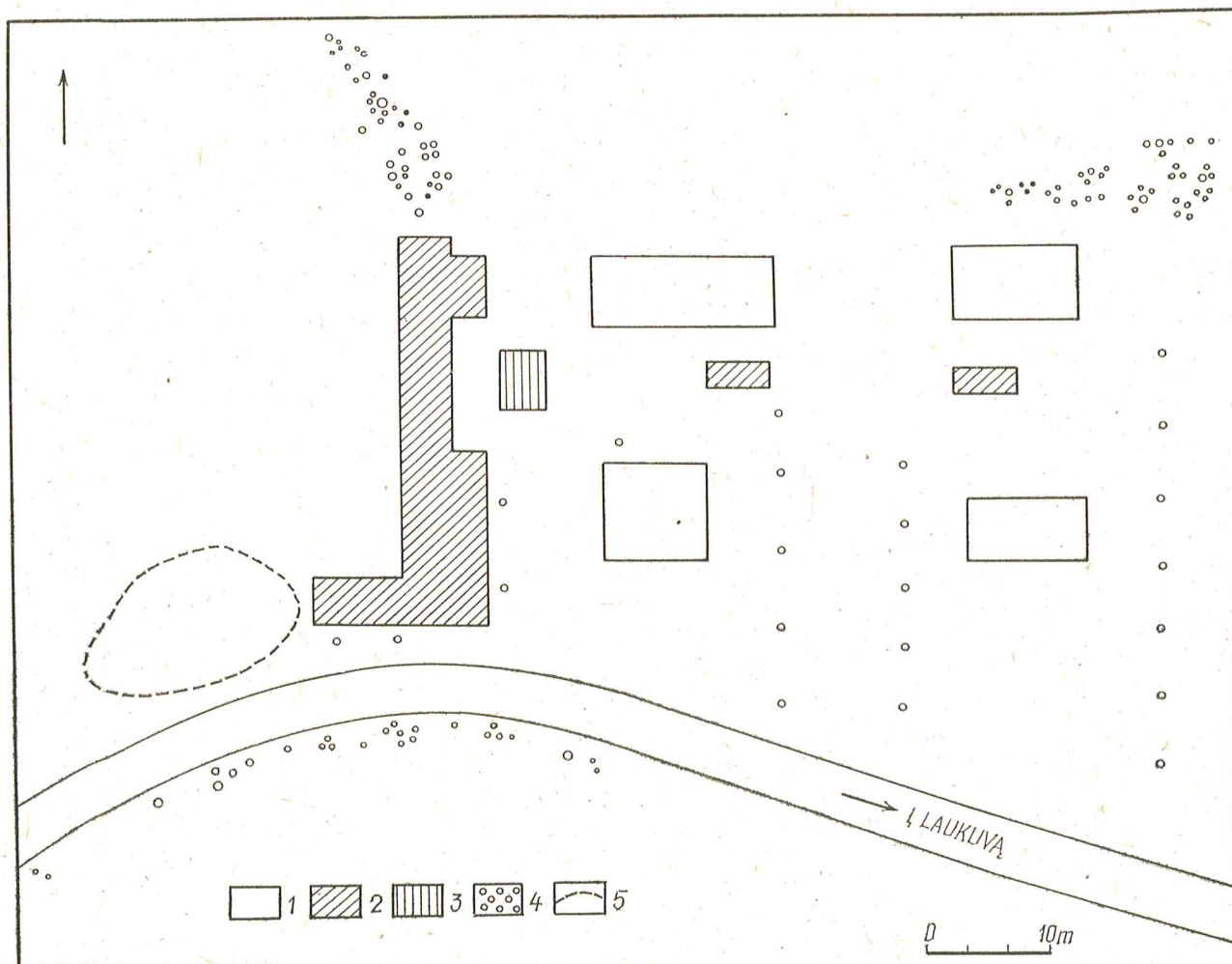
senienų. Matyt, tai ir paskatino vietas gyventojus apie 1943—1945 m. tarp Petrikų ir Tverjonienės sodybų pastatyti didelį medinį kryžių. Daug kapų buvo suardyta paminklo rytinėje dalyje, lyginant ir ruošiant vietą būsimai Kantautalių gyvenvietei, taip pat statant namus ir kasant bulviarūsius.

Paminklu susirūpinta apie 1965—1966 m., kai tuometinis Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos Šilalės rajono skyriaus inspektorius V. Statkevičius ėmė jį lankyti, vesti užrašus ir rinkti dirbinius išartos dirvos paviršiuje arba pasklidusius tarp kaimo gyventojų¹. Skelbdamas Šilalės rajono archeologijos paminklus, jis mini

¹ 1976—1978 m. radinius V. Statkevičius perdavė Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejui (inv. Nr. AR 589:101—135), o užrašus — Lietuvos TSR MA IIAS.

1 pav. Bendras kapinyno vaizdas

2 pav. Vietovės situacija: 1 — pastatai, 2 — 1975 m. atidengtas plotas, 3 — 1974 m. tyrinėtus plotus, 4 — medžiai, 5 — duobės bulvėms

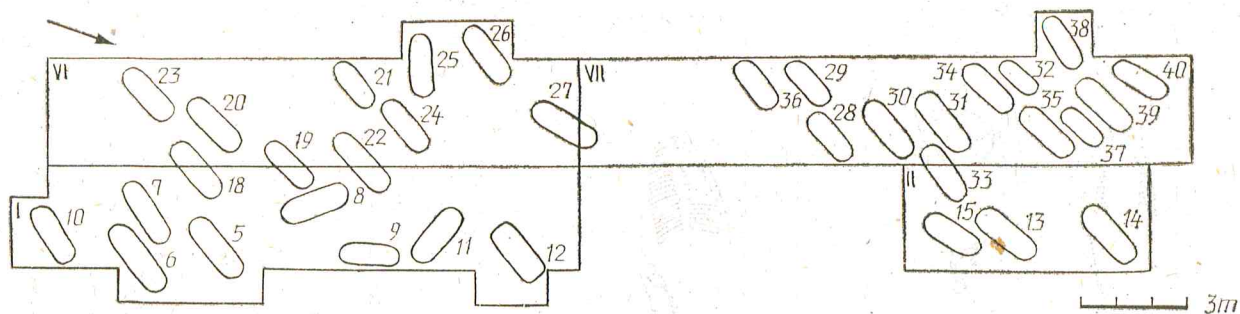
ir šį kapinyną. Nurodo jį esant netoli Treigių piliakalnio, tuometiniame Samoškalių kaime (Statkevičius V., 1966, p. 182). 1973 m. Kaštanalų kapinynas įrašytas į Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašą kaip vietinės reikšmės archeologijos paminklas. Trumpų suvestinių duomenų apie jį yra Lietuvos TSR archeologijos atlase (LAA, t. 3, p. 51).

Kapinynas pradėtas tyrinėti 1974 m. rugpjūčio 27–28 dieną. Kolūkiečio K. Petriko sodyboje buvo atidengtas 30 m² plotas ir aptikti 4 nedegintų VII–VIII a. žmonių kapai (Statkevičius V., 1974). 1975 m. liepos 7–rugsėjo 5 d. Lietuvos TSR MA Istorijos instituto archeologai ištyrė dar 220 m² plotą, atkasė 36 nedegintų žmonių kapus (Vaitkunskienė L., 1975). Taigi buvo ištirta tik nedidelė paminklo dalis tarp kolūkiečių P. Levicko ir K. Petriko sodybų (pav. 2). Informacijos apie kasinėjimų eigą ir rezultatus paskelbtos respublikiniuose ir sąjunginiuose lei-

diniuose (Vaitkunskienė L., 1978; Накайте-Вайткунскене Л., 1976).

Laidosena. Mirusieji laidoti nedeginti. Kapų daugiausia pasitaikė 65–100 cm gylyje (nuo dabartinio žemės paviršiaus). Tik keletas aptikta 35–45 arba net 130–140 cm gylyje. Nors duobių kontūrai retai kada būdavo ryškūs, tačiau nustatyta, kad duobės buvo pailgos. Mažesnė — 130–160 cm ilgio bei 40–60 cm pločio — laidoti vaikai, o suaugusiesiems kastos 180–200 cm ilgio ir 65–90 cm pločio. Mirusieji laidoti gana arti vienas kito, tačiau tik kai kur matyti kiek tvarkingesnės kapų eilės (pav. 3).

Kai kuriuose kapuose išlikę medienos pėdsakai rodo, jog laidota su karštais. Tačiau jų liekanos tokios menkos, kad nebuvo įmanoma nustatyti karštų dydžio. Griaucių taip pat dažniausiai likusios tik pavienės dalys, kurias užkonservavo prigludę žalvariniai papuošalai. Tai ir leido konstatuoti, jog mirusieji gulėjo aukš-

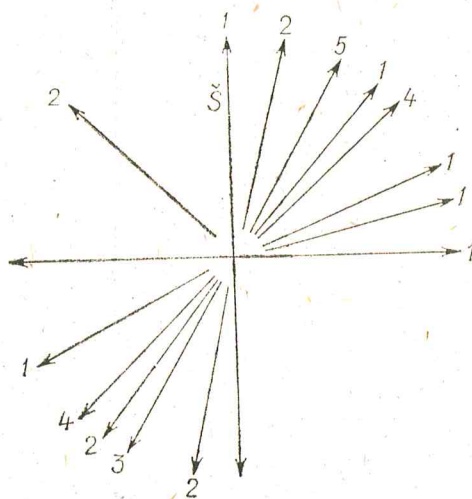

3 pav. 1, 2, 6, 7 perkasų kapų situacija

tielninki, ištiestomis kojomis, įvairiai ant krūtinės sudėtomis rankomis. Vyrai ir moterys laidoti priešinga kryptimi: vyrai guldyti galva į šiaurės rytus, moterys — į pietvakarius. Išimti sudaro tik 2 kapai (Nr. 8, 11), kur mirusieji orientuoti į šiaurės vakarus (pav. 4). Keleto mirusiųjų laidojimo kryptis dėl duomenų stokos nenustatyta.

Daugelio kapų sampiluose pastebėta degusių krislelių ar pavienių smulkių angliukų, kas akivaizdžiai liudija, kad laidojant buvo laikomasi tam tikrų su ugnimi susijusių apeigų. Vieno berniuko ir 5 vyrų kapuose (Nr. 6, 12, 17, 20, 31, 32) rasta žirgo aukų, bylojančių apie žirgo aukojimo ritualą, vykusį per laidotuves. Sprendžiant iš geriau išlikusių kapų, auką sudarė vien žirgo galva, paprastai pakreipta snukiu į šiaurės rytus, tarsi derinant su žmogaus laidojimo kryptimi (pav. 5). Žirgo galva į kapą įdėta per laidotuves. Vienur ji padėta jau palaidojus mirusįjį, nes aptinkama duobės sampile maždaug 20–25 cm aukščiau žmogaus griaučių (k. Nr. 6, 31). Galimas daiktas, jį būdavo dedama ant karsto, panašiai kaip IX–XII a. vyrų kapuose, tyrinėtuose Jūros ir Akmenos baseime (Vaitkunskienė L., 1981 a). O kartais būna ir šalia mirusiojo (k. Nr. 32), kaip ir minėto regiono V–VI a. vyrų kapuose (Вайткунскене Л., 1981). Iš kaukolės liekanų matyti, kad vaikams (k. Nr. 32) aukoti nesuaugę gyvuliai — kumeliukai (pav. 5 : 3).

Mirusieji laidoti su darbo įrankiais, ginklais, papuošalais ir kitokiais buityje naudotais daiktais. Moterų galvūgalyje dažniausiai būna padėti tradiciniai jų darbo įrankiai — yla ir verpstukas (pav. 6; k. Nr. 18), o kartais tik vienas kuris. Rečiau pasitaiko rasti peilį. Vyrų kapuose, išskyrus peilį, kitų darbo įrankių nėra. Daug dažniau juose būna ginklų: 1 ar 2 ietys, kartais — kovos peilis-kalavijas. Įkapės ypač gerai atspindi paprotį skirtingais žalvariniais papuošalais dabinti vyrų ir moterų aprangą. Pvz., vyrų drabužiai ant krūtinės būna susęgti tik segėmis (pav. 6; k. Nr. 15, 22), moterų — smeigtukais (pav. 6; k. Nr. 18, 19). Jų dažniausiai esti po 2, apvynioti žalvarinėmis juos jungiančiomis

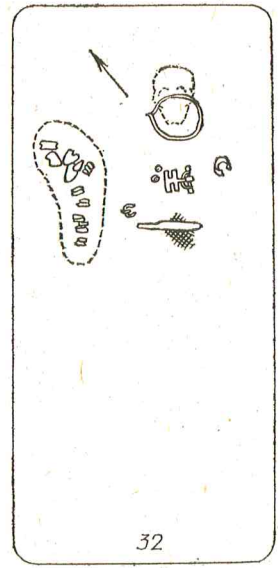
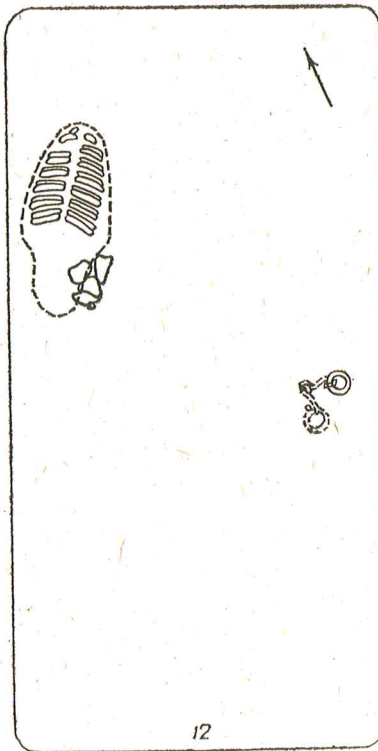
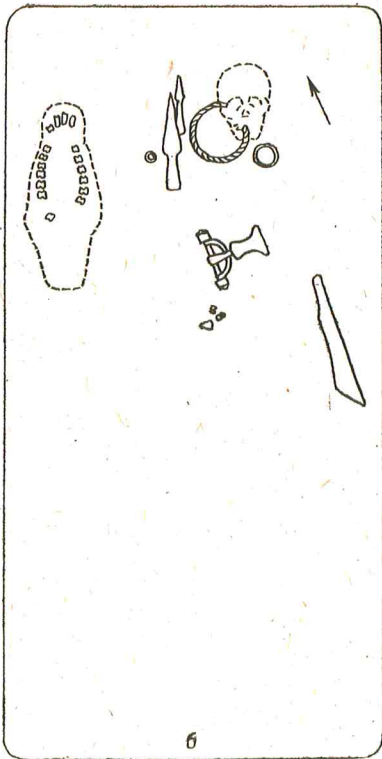

4 pav. Mirusiųjų laidojimo krypties schema (skaičiai žymi kapų kiekį)

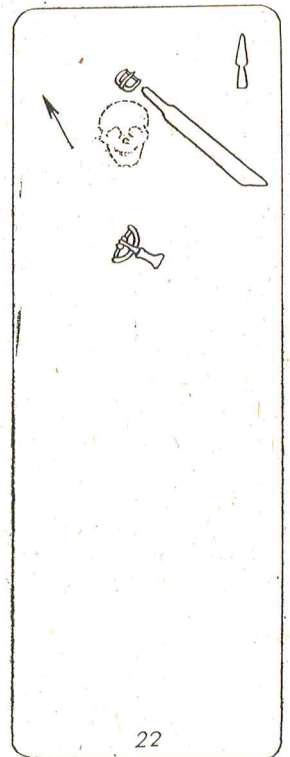
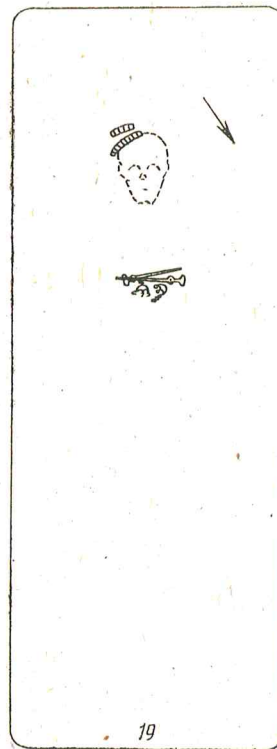
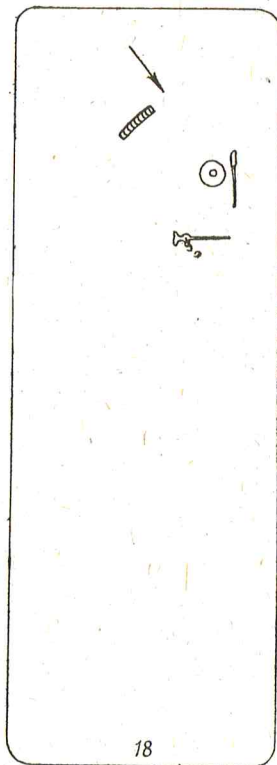
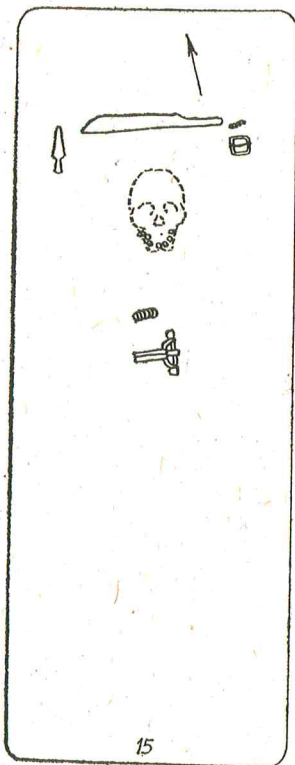
grandinėmis ar siūlais, padėti skersai mirusiosios krūtinės ar ant juosmens. Antkaklių rasta tik vyrų, o rankogalinių apyrankių — moterų kapuose. Ir vienur, ir kitur prie krūtinės papuošalų būna pririšti 1 ar 2 gintaro karoliukai. Krinta į akis tai, kad tik nedaugelio mirusiųjų pirštus puošė žalvariniai įvijiniai žiedai. Kai kurių moterų galvos buvo apjuostos audekliniu apgalviu, kuris pakaušyje suveržtas žalvarine įvija. Iš raitelio aprangos dažniau randama diržų su metalinėmis sagtimis. Įdomu, kad jie beveik visada padėti mirusiojo galvūgalyje dažnokai su prikabinu kovos peiliu (pav. 6; k. Nr. 15, 22). Kas gana neįprasta, — visai neaptikta pentinų. Mat jų randama to paties laikotarpio paminkluose². Panaši padėtis ir su žirgo apranga. Antai žąslų rasta tik vyro kape Nr. 12 (pav. 5).

Radiniai. Tyrinėjant surinkta 134 dirbiniai, iš kurių 14 rasta atsitiktinai. Be to, žinoma dar

² A. Tautavičius straipsnyje „Požerės plokštinis kapinynas“ (žr. šios knygos p. 93) mini pentiną, išlikusį kape Nr. 60. Be to, Požerės suardytame kape Nr. 67 jis aptiko tarsi kito pentino pėdsakus (žr. Tautavičius A., 1967, p. 59).

5 pav. K. Nr. 6, 12, 32

6 pav. K. Nr. 15, 18, 19, 22

apie 40 į muziejus patekusių daiktų, aptiktų įvairiu metu³.

Darbo įrankiai sudaro tik nedidelę visų šiame paminkle rastų daiktų dalį. Nė viename tyrinėtame kape nebuvo kirvio. Greičiausiai taip yra atsitiktinai, nes 2 geležiniai įmoviniai kirviai aptikti Kaštaunalių kapinyne dirvos paviršiuje (IEM, AR 589:109, 133). Nėra abejonės, kad tai suardytų vyrų kapų įkapės. Tokią prielaidą remia analogijos iš to paties laikotarpio Požerės kapinyne, esančio tame pat Akmenos ir Jūros baseine, kur 2 vyrai palaidoti su labai panašiais kirviais (k. Nr. 42, 60)⁴. Šių darbo įrankių minėtame regione daug dažniau randama ankstyvesniuose — V—VI a. — Pagrybio, Sarkų (abu Silalės raj.) vyrų kapuose (Tautavičienė B., 1974, p. 69; Байткунскене Л., 1981). Apskritai Lietuvos laidojimo paminkluose įmovinių kirvių aptinkama nuo I a. pabaigos—II pradžios iki IX amžiaus. Tačiau pastebėta, kad tik iki VI a. jie dažna vyrų įkapė, o VII—IX a. kapuose jų gana rėta (LAA, t. 4, p. 113). Tai patvirtina ir šio paminklo archeologiniai radiniai.

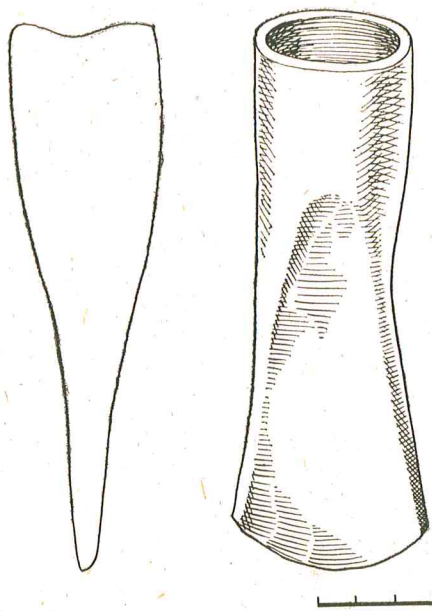
Abu Kaštaunalių kirviai yra gana tiesiais šonais, kiek paplatintais į vieną pusę ašmenimis (pav. 7), iki 14,5—15,5 cm ilgio, ašmenys 4,5—4,7 cm pločio, įmova 3,9—4 cm skersmens.

Kape Nr. 34 aptiktas geležinis 16 cm ilgio, kiek išlenktu korpusu, 6 cm pločio ašmenimis kaplys. Penties nugarėlė, pailginta tik į koto pusę, yra 7 cm (pav. 8). Penties skylėje išliko medienos liekanų — koto pėdsakų. Kaplys rastas dešinėje mirusiojo pusėje galvūgalyje ir gulėjo skersai kapo taip, kad kotas turėjo būti lygiagretus su mirusiuoju. Iki šiol tai vienintelis kaplys, rastas tyrinėtuose žemaičių kapinytuose. Gretimose Lietuvos dalyse, sakysim, šiaurės ar vidurio Lietuvos laidojimo paminkluose (Jauneikiuose, Joniškių raj., Plinkaigalyje ir Pašušvyje, Kėdainių raj., Pavirvytėje-Guduose, Akmenės raj.), tokių darbo įrankių dažnokai dėta į moterų kapus (Tautavičienė B., Tautavičius A., 1978, p. 139; Tautavičius A., Tautavičienė B., 1978, p. 157; Jovaiša E., 1978, p. 169; Cholodinska A., Striaukaitė A., 1978, p. 177).

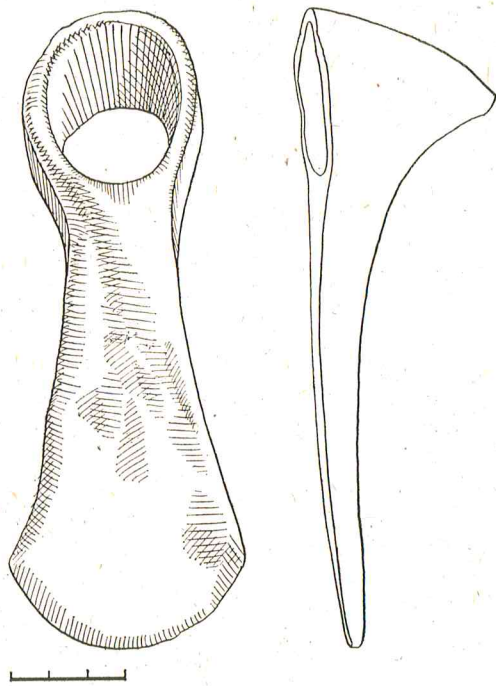
Peilių aptikta moterų, vyrų ir vaikų kapuose Nr. 9, 16, 23, 25, 30, 32. Be to, dar 3 rasti atsitiktinai. Visi jie geležiniai, įtvėriamieji, tiesūs, įprastų formų, 16—24 cm ilgio (pav. 9). Vienas jų yra arti 30 cm (k. Nr. 25), todėl galėjo būti vartotas ir kaip ginklas, juoba kad kape padėtas galvūgalyje kartu su diržu, analogiškai kaip plačiagaliai kovos peiliai-kalavijai. Ant

³ Radiniai yra IEM, AR 589:1—135; TKM, 19029—19041; 5 papuošalai saugomi Laukuvos vidurinėje mokykloje.

⁴ Zr. A. Tautavičiaus straipsnį šios knygos p. 104.

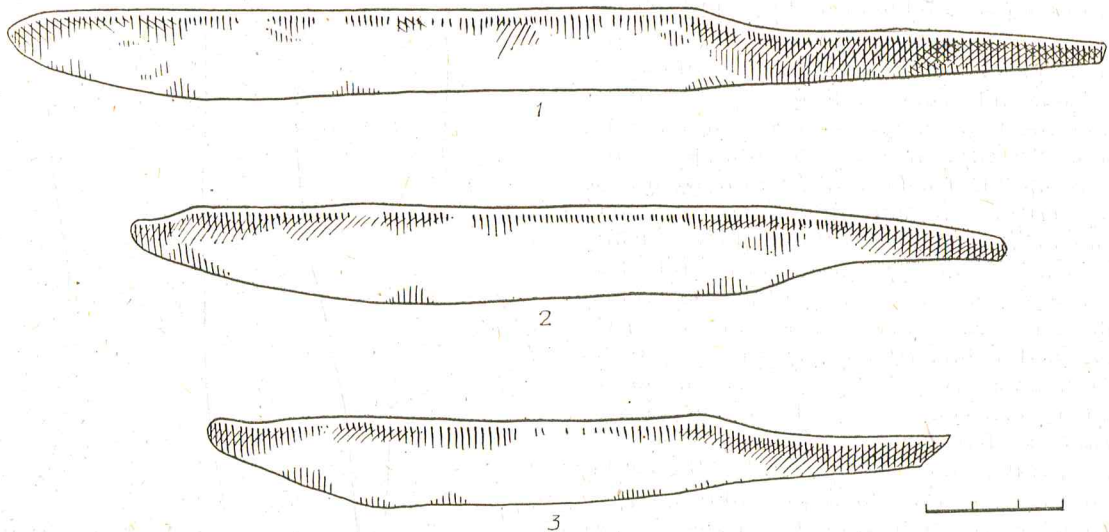
7 pav. Atsitiktinai rastas įmovinis kirvis

8 pav. Kaplys iš k. Nr. 34

daugumos peilių įkočių išlikę medžio pėdsakai rodo, kad šie įrankiai buvo įtvėriami į medines rankenas.

Moterų kapams būdingas tradicinis jų darbo įrankių komplektas — verpstukas ir yla. Beveik visi verpstukai, išskyrus 1 gintarinį, yra akmeniniai (k. Nr. 14, 18, 33, 39; atsitiktinis —

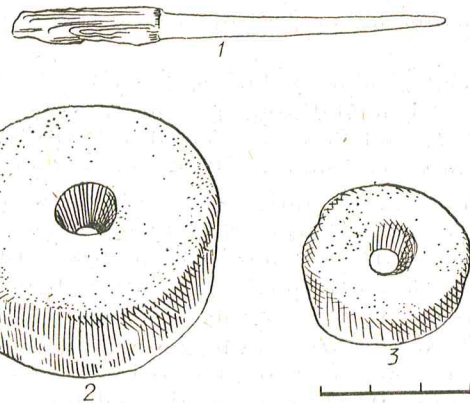
9 pav. Peiliai: 1 — iš k. Nr. 5, 2 — iš k. Nr. 26, 3 — iš k. Nr. 28

TKM, 19041; IEM, AR 589 : 101). Savo pavidalu jie primena žemą nelabai taisyklingą 1,3–2 cm aukščio ir 4–5,2 cm skersmens cilindrą (pav. 10 : 2, 3). Tik vienas buvo papuoštas įkurtų eile.

Rastos 5 ylos (k. Nr. 7, 18, 27, 36 ir 1 — atsitiktiniai). Visos jos geležinės ir, matyt, turėjo medinius kotelius, nes ant įkočių yra aiškių medžio liekanų. Geriau išlikusios ylos buvo 8–15 cm ilgio (pav. 10 : 1).

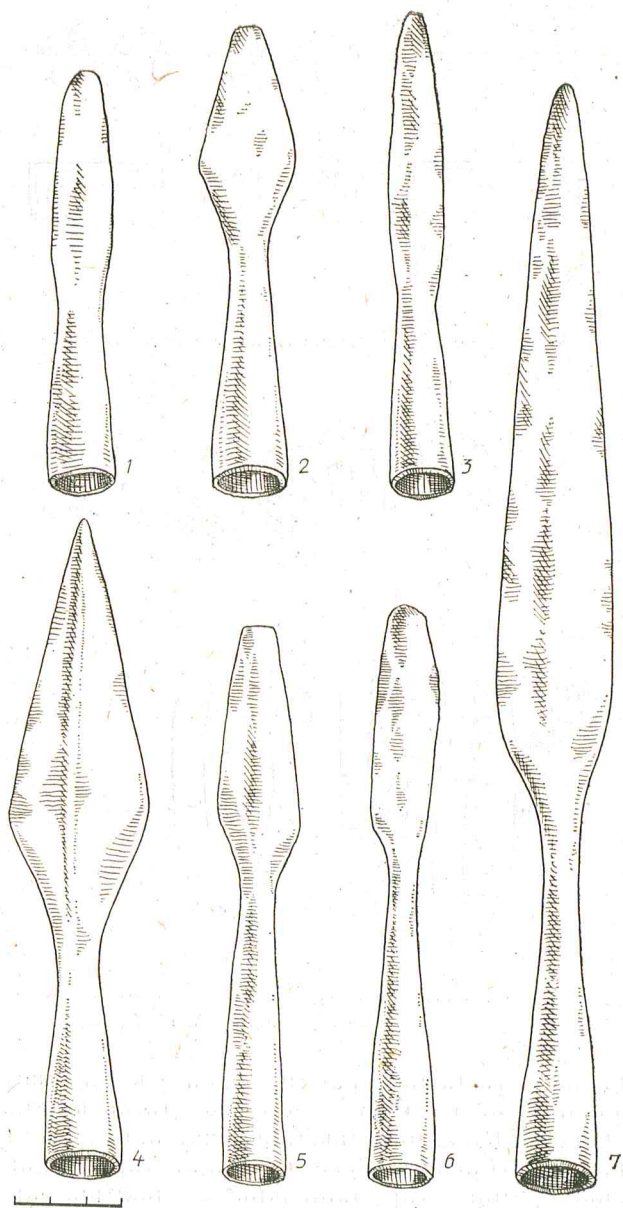
Ginklų, kaip ir darbo įrankių, nedaug. Vyrams į kapą dažniausiai dėdavo po 1 (k. Nr. 15, 17, 21, 25, 28, 30, 35) ar po 2 (k. Nr. 6, 10) ietis, kurių išliko tik geležiniai ietigaliai su medinio koto liekanomis įmovoje. Šių dirbinių rasta ir atsitiktiniai (IEM, AR 589 : 110–113, 134, 135). Tipologiškai ietigaliai skirstomi į 5 grupes. Pirmai priklauso 14–18 cm ilgio ietigaliai trumpa 3–4 cm pločio rombo pavidalo iki 7–11 cm ilgio plunksna (pav. 11 : 2, 4). Jų įmovų ilgis beveik atitinka plunksnų ilgį, bet kartais būna ir trumpesnių už jas. Pagal V–VIII a. Lietuvoje rastų ietigalių klasifikaciją (Kazakevičius V., 1979, p. 53–65)⁵ aptariami dirbiniai priklauso I tipo II potipiui, kuris, tyrinėtojų nuomone, buvo naudotas V–VI a. (Kazakevičius V., 1979, p. 55). Kaštaunalių radiniai liudija, kad šie ietigaliai buvo paplitę ir vėliau, t. y. VII–VIII amžiuje. Beje, VI–VIII a. tokie ietigaliai buvo vartoti ir kitų Europos kraštų ginkluotėje (Кирпичников А. Н., 1966, с. 12). Antrai grupei skirtinas tik vienas atsitiktinai rastas apie 16 cm ilgio ietigalis (IEM, AR 589 : 110) lauro lapo formos 3,8 cm pločio plunksna, kuri beveik dvigubai il-

⁵ Šiame straipsnyje apie Kaštaunalių ietigalius autorius nerašo.

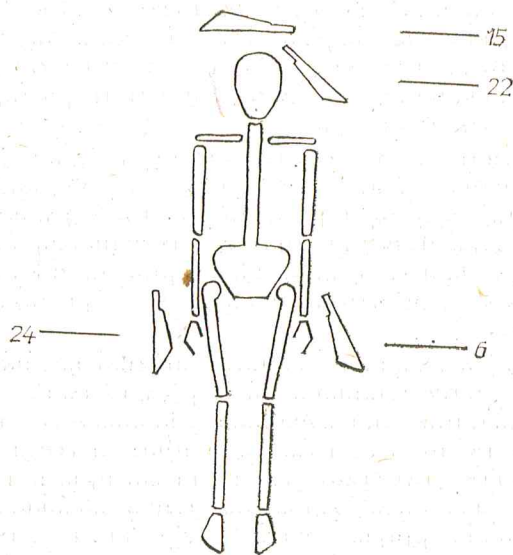
10 pav. Moters darbo įrankiai: 1 — yla iš k. Nr. 7, 2 — verpstukas iš k. Nr. 14, 3 — verpstukas iš k. Nr. 18

gesnė už įmovą. Pagal V. Kazakevičiaus klasifikaciją jis analogiškas IV tipo ietigaliams, vartotiems Lietuvoje VII–VIII a. (Kazakevičius V., 1979, p. 60, pav. 1 : 10). Trečiai grupei priklauso 6 ietigaliai, rasti kapuose Nr. 6, 21, 22, 28 ir 2 — atsitiktiniai (IEM, AR 589 : 111, 135). Jie 14–18 cm ilgio, siauromis 2–2,5 cm pločio plunksnomis (pav. 11 : 5, 6). Kai kurių įmova beveik atitinka plunksnos ilgį, o kartais už ją dvigubai ilgesnė. Savo pavidalu šie dirbiniai artimiausi ietigalių V tipo II potipiui, kuris pažįstamas iš VII–VIII a. vakarų Lietuvos kapinynų (Kazakevičius V., 1979, p. 61). Ketvirtą grupę sudaro 21–32 cm ilgio ietigaliai karklo lapo formos plunksna, gerokai ilgesnė už įmovą (k. Nr. 6, 10 ir atsitiktiniai — IEM, AR 589 : 112, 113; pav. 11 : 7). Jie priklauso Lietuvos ietigalių VI tipui, kuris, tyrinėtojų nuomone, mūsų krašte paplitęs VII a.

11 pav. Ietigaliai: 1 — iš k. Nr. 15, 2 — iš k. Nr. 30, 3 — iš k. Nr. 25, 4, 5 — atsitiktiniai radiniai, 6, 7 — iš k. Nr. 6

(Kazakevičius V., 1979, p. 61—62). Penktai grupei skirtini 3 maži, 11—14 cm ilgio, ietigaliukai iš kapų Nr. 10, 15, 25 1,7—2 cm pločio plunksnomis (pav. 11 : 1, 3). Nuo visų anksčiau minėtų jie skiriasi dar ir tuo, kad plunksna turi ryškia išilginę briauną, o platinčios įmovos skersniu yra kiek didesnis už plunksnos plotį. Dėl šių savybių ietigaliai nuo viršūnės pamažu platinėja, o jų šonuose ties ta vieta, kur prasideda įmova, yra vos pastebimas įlenkimas. Pastaruoju metu paralelių jiems rasta Pagrybyje, Šilalės raj. (Vaitkunskienė L., 1981, p. 24, pav. 3; IIAS, b. Nr. 791).

12 pav. Plačiųjų kovos peilių-kalavių vieta kapuose (skaičius žymi kapo numerį)

Plačiųjų kovos peilių-kalavių rasta tik kapuose Nr. 6, 15, 22 ir 24; jie prikabinoti prie diržo, kuris padėtas galvūgalyje, arba mirusysis būna juo sujuostas (pav. 12). Tai masyvūs 37—41 cm ilgio dirbiniai, nuo įkotelės laipsniškai platinčios ir pabaigoje įstrižai nukirsti. Plačiausia geležtės vieta — 4—4,5 cm. Ant įkotelės beveik visada išlikę medienos gabalėlių — rankenos pėdsakų. Kape Nr. 24 aptiktas mažesnis, tik 24 cm ilgio, peilis.

Šie ginklai VII—VIII a. buvo gerai pažįstami Žemaitijoje, o vėliau — VIII—XI a. — paplito ir šiaurinėje Lietuvos dalyje — žiemgalių gyventuose plotuose. Tyrinėtojų nuomone, jie atspindi VII—XI a. žemaičių ir žiemgalių bei latgalių kultūrinius ryšius (LAA, t. 4, p. 124).

Kaštaunalių radiniai mažai teduoda medžiagos žirgo bei raitelio aprangai pažinti. Tik kape Nr. 12 aptikta kamanų pėdsakų — geležinių žąslų su 6,7 cm skersmens grandimis galuose. Jų padėtis kape rodo, kad kamanos gulėjo kairėje mirusiojo kojų pusėje (pav. 5; k. Nr. 12). Visai neaptikta pentinų.

Vyrai laidoti su diržais, tačiau iš jų likusios tik geležinės sagtys (k. Nr. 15—17, 22, 25, 29, 30, 32, 35, 36, 38 ir 3 atsitiktinės: 2 — perkasoje Nr. 7 ir 1 — IEM, AR 589 : 117). Jos dažniausiai būna keturkampės, kartais kiek platinčios įlenkta priekine dalimi, suapvalintais kampais, 5×4,5—4×3,5 cm dydžio. Retesnės yra ovalios formos 3,8×3—3,6×2,8 cm dydžio geležinės sagtelės. Prie odinių diržų jas prijungdavo 6×3 cm dydžio stačiakampiais geležiniais apkalais (k. Nr. 15). Kartais diržo paviršius būna papuoštas dar ir žalvariniais stačiakampiais 2×0,8—1,8×0,8 cm dydžio apkalėliais, kry-

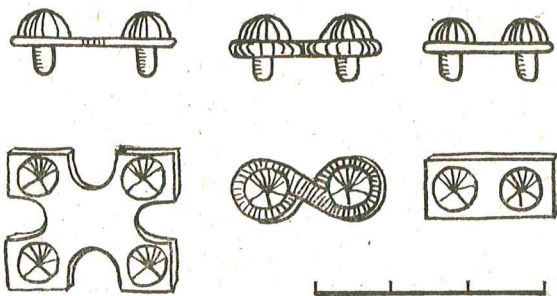
žiaus pavidalo 2,6×2,7 cm dydžio skardelėmis, aštuoniukės formos 2×0,9 cm dydžio apkalėliais rautytu paviršiumi (k. Nr. 17, 35). Visi žalvariniai apkalėliai prie diržo pritvirtinti pūstagalvėmis vinutėmis (pav. 13).

Aptikti vos 3 geriamieji ragai. Geriau išlikęs rastas moters kape Nr. 33, kur jis padėtas galvūgalyje kartu su darbo įrankiais. Kiti 2 pasitaikė atsitiktinai. Iš išlikusių dalių matyti, kad ragų anga buvo apjuosta žalvarine juoste, pritvirtinta viename šone pūstagalve vinute.

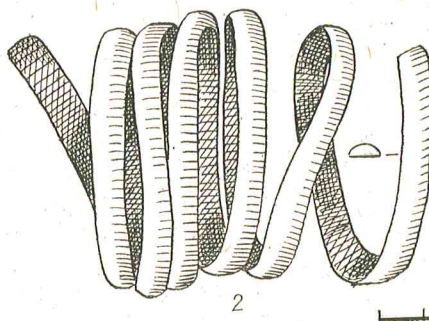
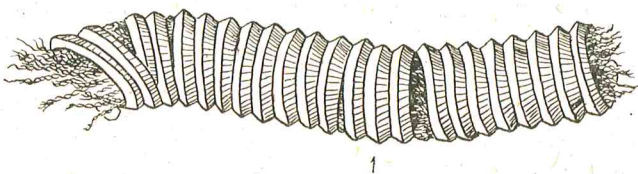
Papuošalai sudaro didžiausią įkapių dalį. Moterys laidotos su apgalviais, kurių metalinės dalys išlikusios kapuose Nr. 1, 3, 8, 18, 19, 40. Dar 4 rastos atsitiktinai (IEM, AR 589: 119—121, 123). Tai 7—14 cm ilgio ir 1,8—2 cm skersmens žalvarinės įvijos, susuktos iš trikampio pjūvio vielos (pav. 14:1). Iškilį briauna kartais papuošta skersinių įkartėlių eilute (k. Nr. 8, 19). Įvijų vidus pilnas gerai išsilaičiusių juosvos ir rusvos spalvos siulų. Vieni jų yra labai ploni, suvyti iš 2 gijų, kiti storesni — iš 4, 7, 8 ar 13. Pastarieji jau primena virvutes. Matyt, šis siulų pluoštas yra liekanos audeklinio apgalvio, juosusio mirusiosios galvą ir ant pakaušio suveržto žalvarine įvija. Kape ji paprastai ir randama ties pakaušiu (pav. 6; k. Nr. 18, 19). Įdomu tai, kad įvijų viduje visuomet būna laibas apdrožtas medinis pagaliukas, įsmigęs į siulų pluoštą. Kol kas neturime konkretesnių duomenų, paaiškinančių jo funkciją. Galima tik spėlioti, kad šiuo pagaliuku persmeigiama įvijoje buvusi apgalvio dalis. Artimiausių paralelių aptariamiems apgalviams rasta Požerės VII—VIII a. moterų kapuose. Viename jų (k. Nr. 93) aptikta ne tik įvija, bet ir paties audeklinio apgalvio liekanų, dabintų įkabintomis žalvarinėmis grandelėmis (Tautavičius A., 1967, p. 81).

Galimas daiktas, su galvos danga buvo laidojami ir vyrai. Taip manyti leidžia kapo Nr. 6 radiniai. Čia tarp pakaušio kaulų ir žalvarinės antkaklės buvo išsilaikęs kailio gabalėlis su vilnos sruogomis. Tai ne kailinio apsiausto liekana. Nei ant rankų buvusios žalvarinės apyrankės, nei žalvarinė segė ant krūtinės neužkonservavo nė mažiausios analogiškos organinės medžiagos fragmento. Vadinas, vyras galėjo būti palaidotas su kailine kepure.

Ir vyrų, ir moterų apranga saikingai dabinta žalvariniais papuošalais. Antkaklių buvo tik 1 vyro ir 1 berniuko kape (k. Nr. 6, 32). Įdomu palyginti: kaimyninio Požerės kapinyno 133 ištirtuose kapuose antkaklė aptikta tik vyro kape Nr. 76 (Tautavičius A., 1967, p. 68, 143). Panaši padėtis ir kituose žemaičių kapinynuose. Pvz., Maudžiorų, Kelmės raj., 45 VIII—IX a.

13 pav. Diržo žalvariniai apkalėliai iš k. Nr. 35

14 pav. Žalvariniai dirbiniai: 1 — apgalvio įvija iš k. Nr. 8, 2 — atsitiktinai rasta deformuota apyrankė

kapuose rasta taip pat tik viena (k. Nr. 155) (Valatkienė L., 1980, p. 91). Tuo tarpu kuršių, skalvių, žiemgalių I tūkstantmečio antros pusės kapuose (Lazdininkuose, Kretingos raj., Jurgaičiuose, Silutės raj., Jauneikiuose, Jonišio raj., Pamiškiuose, Pasvalio raj., ir kt.) antkaklėmis dažnokai išpuošta vyrų ir moterų apranga.

Kaštaunaliuose rasta ir pavienių antkaklių, aptiktų atsitiktinai (IEM, AR 589: 102 ir 1 — Laukuvos vid. m-loje). Jos yra 2 tipų. Pirmam priklauso 2 tordinuotais šonais, rombinio pjūvio lankelio viduriu, plonėjančiais apvalaus pjūvio galais su kabliuku ir kilpele (pav. 15:1). Viena yra vaikiška — 13 cm, kita — 18,5 cm skersmens. Tokios antkaklės VII—VIII a. labiausiai buvo paplitusios šiaurės ir iš dalies vakarų Lietuvoje (LAA, t. 4, p. 21). Kitos 2 vytos iš 3 vielų, 21—23 cm skersmens. Vienos galai visai nukirsti, o kape Nr. 6 rastosios taip sunykę, kad neaišku, koks buvo šio papuošalo užsegimas. Abiejų tipų antkaklės datuotinos VII—VIII a., nes kapuose

jos aptiktos su šiam laikotarpiui priklausančiomis lankinėmis skliutakojėmis ir laiptelinėmis segėmis.

Segėmis buvo puošiama tik vyrų apranga (k. Nr. 6, 10, 15, 17, 22, 32). Visos jos žalvarinės lankinės. Pusę kapuose rastų segių sudaro skliutakojės (pav. 16). Į tai reikia atkreipti dėmesį, nes paprastai laidojimo paminkluose jos retokos. Sakysim, Požerės 133 kapuose tebuvo viena, tuo tarpu Kaštaunalių 40 kapų — net 3. Pastarosios didelės, 10,5–14 cm aukščio, o jų įvijos (su profiliuotomis buoželėmis galuose) net 14–17 cm ilgio. Lankelis, skliuto pavidalo kojėlė, liemenėlis pagražinti išilginėmis irėžtomis linijomis, įkartėlių, smulkių trikampėlių ornamentais. Šio tipo segių Lietuvoje lig šiol būdavo randama tik VII–VIII a. vyrų kapuose, tyrinėtuose Žemaitijoje ir šiaurinėje respublikos dalyje (LAA, t. 4, p. 43). Pastaruoju metu viena aptikta ir moters kape vidurio Lietuvoje (Jovaiša E., Baublys A., 1980, p. 88).

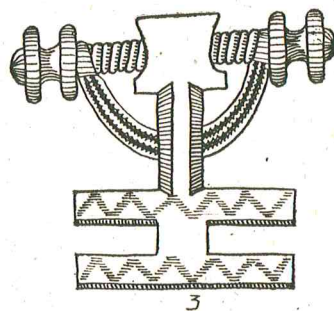
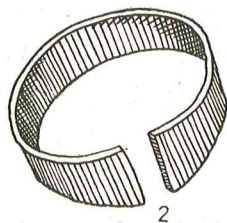
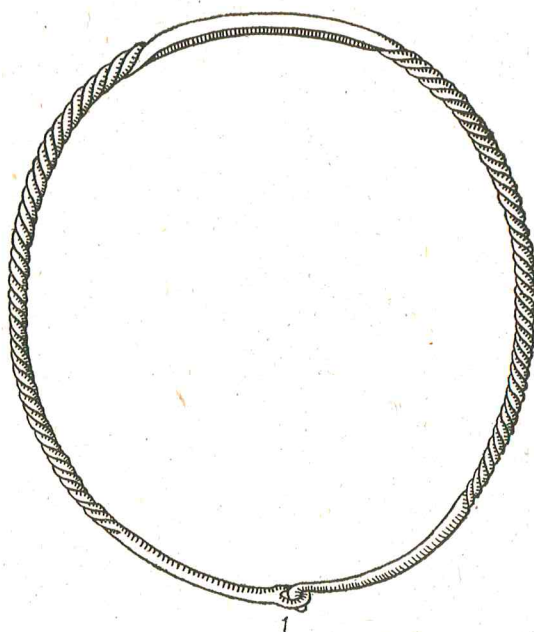
Terasta laiguoninė segė (k. Nr. 15). Jos liemenėlis, kojėlė, įvijos lankelis yra žemoko kiek išgaubto trikampio pjūvio. Agunos pavidalo buoželės įvijos galuose plokščios ir išraižytos grioveliais. Tokiais pat brūkšneliais brūkšniuota visa 10,5 cm aukščio ir 11,5 cm pločio segė (pav. 17). Savo pavidalu ir matmenimis ji artima lankinėms aguoninėms, kurios Lietuvoje buvo madingos VIII a. (LAA, t. 4, p. 44–45).

Laiptelinė segė rasta kape Nr. 32. Jos įvija atvira, su profiliuotomis buoželėmis galuose, trikampio pjūvio išlenktas liemenėlis užbaigtas 5 cm ilgio 2 laipteliais (pav. 15:3). Plokščias įvijos lankelis puoštas smulkių trikampių eilutėmis, o laiptelių paviršius — įkartėlių linijomis ir zigzagu. Segė 6 cm aukščio. Tokio tipo papuošalai VII–VIII a. buvo paplitę ne tik Lietuvoje, bet ir buv. Rytprūsioje (LAA, t. 4, p. 45–46; Åberg N., 1919, p. 125–131).

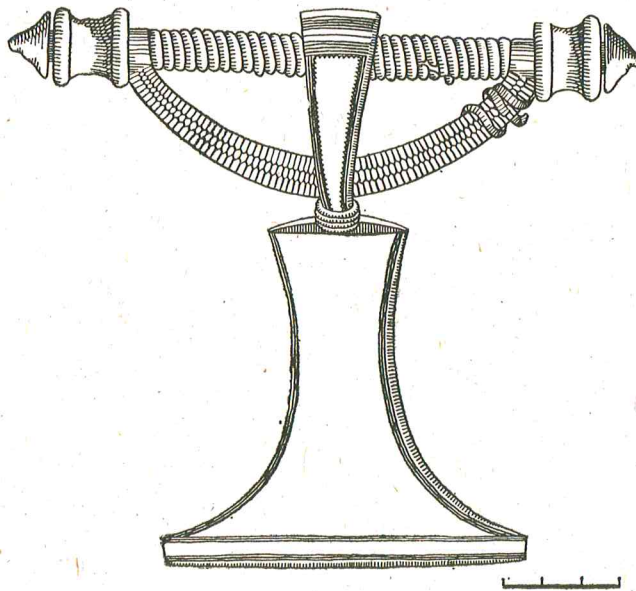
Be kapuose aptiktų lankinių, turime ir 2 atsitiktines žalvarines pasagines seges cilindriniais galais, plokščiu ovalo pjūvio lankeliu (IEM, AR 589:104 ir 1 — Laukuvos vid. m-loje; pav. 18:2, 3). Tai būdingiausias Lietuvoje I tūkstantmečio pabaigos—II pradžios krūtinės papuošalas. Manoma, kad čia jų atsirado VIII a. pabaigoje, bet labiau paplito nuo IX a. (LAA, t. 4, p. 47).

Žalvariniai smeigtukai — moterų įkapė. Žalvarinėmis grandinėlemis sujungti po 2 jie sudaro įspūdingą krūtinės papuošalą. Paprastai poruojami vienodi smeigtukai, bet pasitaiko, sakysim, vienas kryžine, kitas — nuokamiene galvute (k. Nr. 3).

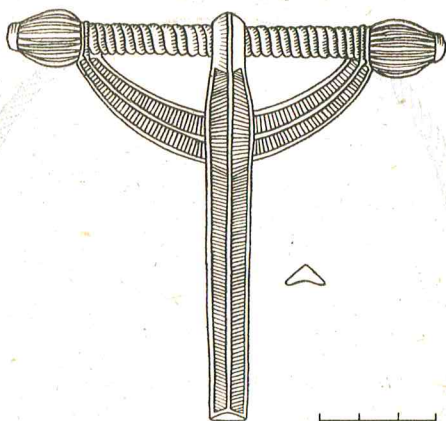
Įvairūs kryžiniai smeigtukai. Jų rasta 5 kapuose (Nr. 3, 7, 14, 21, 23) ir 4 — atsitikti-

15 pav. Vaiko papuošalai iš k. Nr. 32: 1 — antkaklė, 2 — apyranklė, 3 — segė

16 pav. Skliutakojė segė iš k. Nr. 6

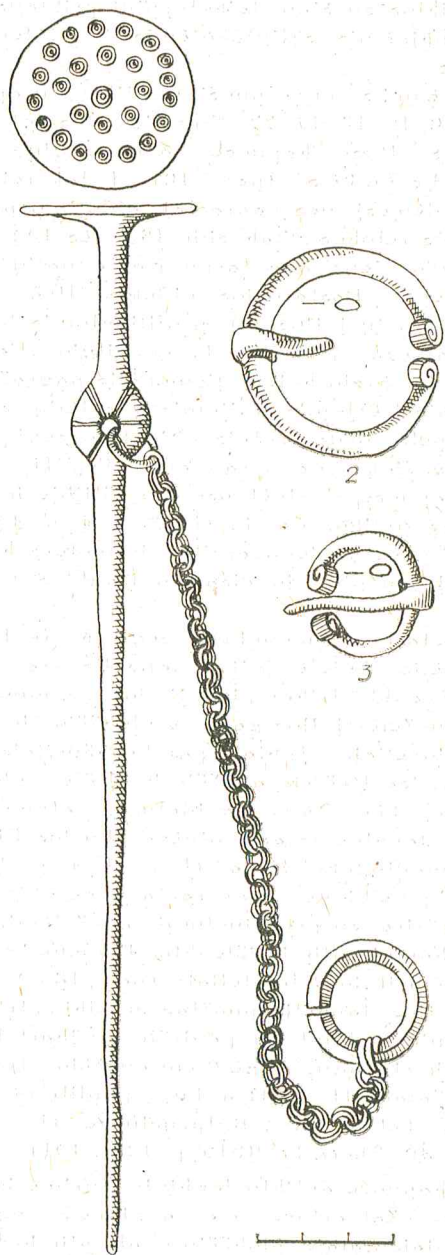
17 pav. Lankinė aguoninė segė iš k. Nr. 15

nai (IEM, AR 589 : 108, 103; TKM, 19040 ir 1 — Laukuvos vid. m-loje). Terastas vienas 15 cm ilgio kiaurakryžmis smeigtukas. Galvutės centre yra rombinė išpjova, o „kryžiaus“ galuose — po pusrutulio formos kiek suplotą buoželę (pav. 19 : 3). Kadangi jis rastas atsitiktinai, tai chronologijai nustatyti reikia remtis analogiškais dirbiniais iš kitų paminklų. Tyrinėtojai nurodo, kad tokio tipo papuošalai Lietuvoje nešioti jau VI a., bet madingiausi buvo VII—VIII a. (LAA, t. 4, p. 81). Daugiausia jie paplitę šiaurės Lietuvoje, bet žinoma ir Jūros baseine (Požerėje, Pagrybyje, Payžnyje) (LAA, t. 4, žemėl. 48 : I).

Antrą grupę sudaro kryžiniai smeigtukai be išpjovos galvutės centre; kryžmos galai ir galvutės viršus užbaigti pusrutulio pavidalo buoželėmis, kaip ir kiaurakryžių smeigtukų. Vieni yra mažesni — 12,5 cm (k. Nr. 7), kiti masyvesni — 22 cm ilgio (k. Nr. 14). Pastaryjų ir galvutės didesnės, be to, priekinė jų pusė buvo padengta sidabro plokštele, kuri šiuo metu nutrupėjusi. Analogiškos plokštelės gana gerai išsilaikė tik ant pusbėnuli formos kabučių, įvertų į kilputę smeigtuko galvutės apačioje. Šie puošnūs smeigtukai grandinėlėmis jungiami po 2 (pav. 20). Aptariamoms grupės smeigtukų daugiausia rasta šiaurės Lietuvoje, bet pasitaiko ir vakarų Lietuvos kapinynuose; jų aptinkama ir Jūros baseine (Požerėje). Būdingiausi VII—VIII a., bet nešioti ir IX a. pradžioje (LAA, t. 4, p. 82).

Kadangi Kaštaunalių smeigtukai kapuose rasti drauge su VII—VIII a. priklausančiomis rąkogalinėmis apyrankėmis, tai jie šiuo laikotarpiu ir datuoti (Таутовичюс А., 1970, с. 198).

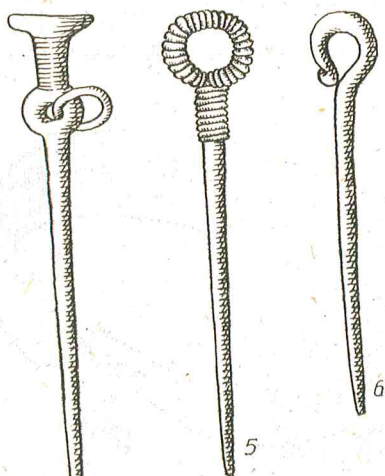
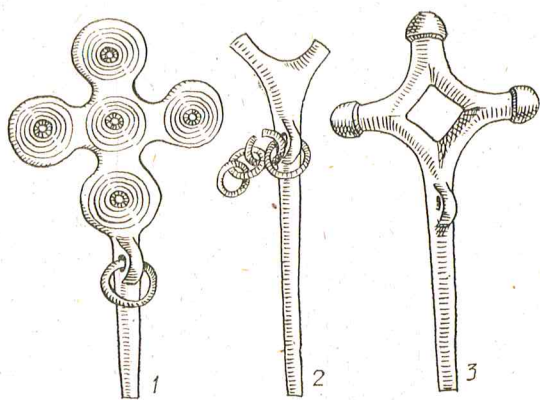
Trečiai grupei skiriami 15—17,5 cm ilgio smeigtukai visai plokščia galvute su 4 apskritomis plokštelėmis „kryžiaus“ galuose (k. Nr. 3, 21, 23 ir atsitiktiniai — IEM, AR 589 : 108; TKM, 19040; Laukuvos vid. m-loje; pav. 19 : 1). Plokštelės puoštos koncentriniais ratukais, kartais jų

18 pav. Atsitiktiniai radiniai: 1 — nuokamienis smeigtukas, 2, 3 — pasaginės segės

centre būna iškili ataugėlė ar įmušta akytė. Kai kurių galvutės padengtos sidabru.

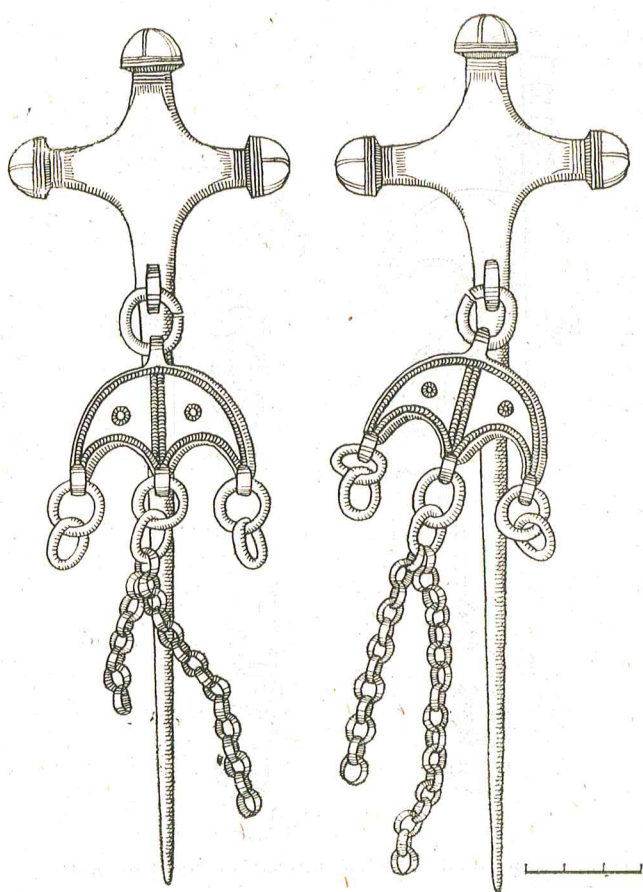
Siems papuošalams artimas dar vienas atsitiktinai rastas kryžinis smeigtukas, kurio galvutė ne su 4, o su 3 plokštelėmis kryžių galuose (IEM, AR 589 : 130). Kiekvienos jų centre yra po mažytę ataugėlę. Visi šie smeigtukai gana panašūs į vakarų ir šiaurės Lietuvos kapinynuose aptiktus analogiško pavidalo papuošalus, pasirodžiusius VIII a.—IX a. pradžioje ir nešiotus dar X—XI a. (LAA, t. 4, p. 83, 86). Kaštauna-

19 pav. Smeigtukai: 1—3 — atsitiktinai rasti, 4 — iš k. Nr. 18, 5 — iš k. Nr. 21, 6 — iš k. Nr. 11

liuose rastieji yra ankstyvesni. Pvz., kape Nr. 3 kartu su smeigtuku buvo ir VII—VIII a. rankogalinė apyrankė su iškilia tuščiavidure trikampė briauna.

Aptikti 9 smeigtukai nuokamiene galvute (k. Nr. 3, 5, 18, 19, 26, 40 ir 2 atsitiktinai — IEM, AR 589 : 103, 107; pav. 19 : 4). Tai 13,7—18,5 cm ilgio papuošalai. Kai kurie žalvarinėmis grandinėmis, prikabinomis prie pusmėnulio formos kabučių, sujungti po 2 (pav. 21). Nuokamiinės galvutės ornamentuotos skersiniais grioveliais, o jų viršaus plokštuma — akytėmis, koncentriniais ratukais, susikertančiomis dvigubomis ar trigubomis linijomis. Įkartėlėmis bei akytėmis puošti ir kabučiai galvučių apačioje. Panašiais smeigtukais V—VIII a. dabinosi žiemgalių, žemaičių bei aukštaičių protėviai (LAA, t. 4, p. 78). Kaštaunalių smeigtukai

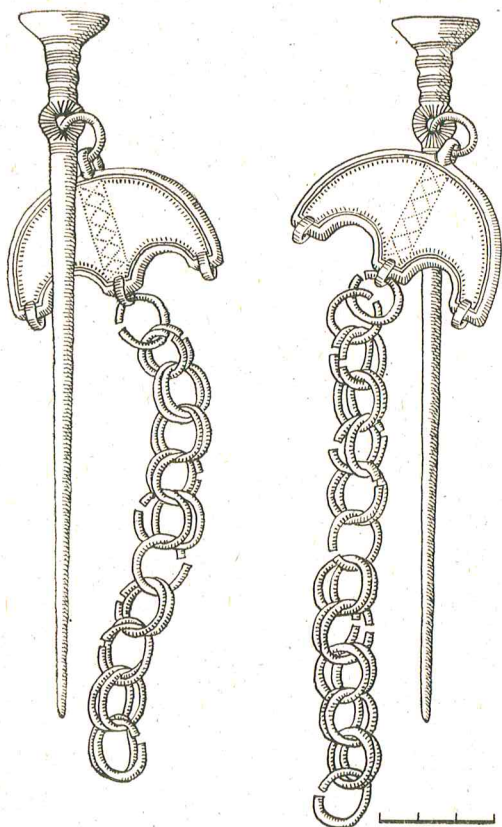

20 pav. Kryžiniai smeigtukai iš k. Nr. 14

priklauso VII—VIII a., nes kapuose (Nr. 3, 18, 40) jie rasti su šiam laikotarpiui būdingais dirbiniais: rankogalinėmis apyrankėmis su iškilia trikampė tuščiavidure briauna, audekliniais apgalviais su žalvarine įvija ir kt. Tokį datavimą paremia ir Požerės radiniai. Cia jų aptikta su visai panašiomis VII—VIII a. įkapėmis kaip ir Kaštaunaliuose (Таутовичюс А., 1970, рис. 2).

Laukuvos vidurinėje mokykloje saugomi dar 2 atsitiktinai rasti 23 cm ilgio žalvariniai smeigtukai, kurių nuokamiinės galvutės primena vinį su 4 cm skersmens plokštele viršuje (pav. 18 : 1). Plokštelės paviršius puoštas akytėmis. Tokie smeigtukai — būdingas X—XII a. radinys Jūros baseine (LAA, t. 4, p. 79).

Geležinių lazdelinių smeigtukų aptinkama ir moterų, ir vyrų kapuose (Nr. 1, 8, 9, 11, 13, 16, 21, 29, 35—38, 40). Be to, jų pasitaikė ir atsitiktinai (2 — IEM). Kai kurių mirusiųjų drabužis susmeigtas 2 lazdeliniais smeigtukais (k. Nr. 1) arba lazdeliniu ir nuokamiene galvute (k. Nr. 40). Geriau išlikusių 9—11 cm ilgio smeigtukų galvutės sulenktos kilpute, galiukas prie adatos — susukta sraigėlė (pav. 19 : 6). Vieno dirbinio galvutė visa apvy-

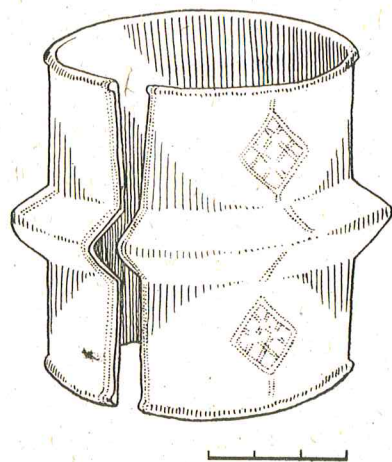

21 pav. Atsitiktinai rasti smeigtukai nuokamiene galvute

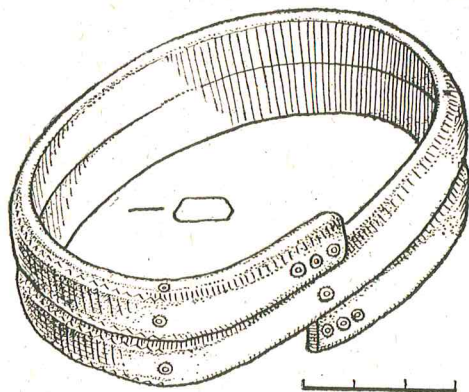
niota plona žalvarine vielute (pav. 19 : 5). Geležiniai lazdeliniai smeigtukai buvo paplitę visoje Lietuvoje nuo pirmųjų m. e. amžių ir daugiausia nešioti iki VIII a. pabaigos, nors dar pasitaiko ir IX—XI a. kapuose (LAA, t. 4, p. 76—77). Kaštaunaliuose jų aptinkama su VII—VIII a. dirbiniais: smeigtukais nuokamiene galvute, audekliniais apgalviais, suveržtais žalvarine įvija, I tipo II potipio ietigaliais ir kt.

Atsitiktinai rastas 10,5 cm ilgio žalvarinis smeigtukas trikampe plokščia maždaug 2 cm pločio galvute (pav. 19 : 2). Kiek pailginti jos kampai yra paprasčiausiai nukirsti, ir tuo šis papuošalas skiriasi nuo visų lig šiol Lietuvoje žinomų VI—IX a. smeigtukų trikampėmis galvutėmis su buoželėmis ar apskritomis plokštelėmis kampuose (LAA, t. 4, p. 79—81). Kaštaunalių smeigtukas galbūt vėlyvesnis, nes jis rastas toje kapinyno dalyje, kur dirvos paviršiuje buvo aptikta I tūkstantmečio pabaigos—II pradžios pasaginė segė.

Apyrankės. Visos jos žalvarinės. Daugiausia — rankogaliųjų su iškilia trikampe tuščiavidure briauna. 3 rastos kapuose Nr. 3, 14 ir 2 — atsitiktinai. Geriau išlikusios buvo 5,5—7 cm aukščio, 5,8—6,5 cm skersmens, puoštos iš smulkių įkartelių sudarytais rombais (pav.

22 pav. Atsitiktinai rasta rankogalinė apyrankė

23 pav. Įvijinė apyrankė iš k. Nr. 6

22). VII—VIII a. jos buvo labai būdingos žemaičių ir žiemgalių protėviams (LAA, t. 4, p. 92). Jūros baseine jų aptikta Požerės, Pagrybio, Šiaudalių (visi — Šilalės raj.) kapinynuose.

3 apyrankės yra įvijinės. Kape Nr. 6 rasta yra 7 cm skersmens, padaryta iš 1 cm pločio pusapvalės juostelės, 2 apvijų, gana masyvi (pav. 23). Pakraščiai puošti įkartelių linija, o siaurėjantys galai — akytėmis. Kitos 2 apyrankės aptiktos atsitiktinai (IEM, AR 589 : 105, 128). Abi padarytos iš 0,6—0,7 cm pločio pusapvalės juostelės. Jos deformuotos, aplūžusios, bet aiškiai matyti, kad turėjo daugiau kaip 6 apvijas (pav. 14 : 2). Įvijinės apyrankės Lietuvoje buvo populiaros ne tik I tūkstantmetyje, bet ir II pradžioje (LAA, t. 4, p. 93—95). Kaštaunaliuose jų rasta kartu su VII—VIII a. skliutakojėmis segėmis.

2 apyrankės, sulenktos iš juostelės plėtojantys galais, buvo aptiktos vaiko kape Nr. 32 (pav. 15 : 2). Jos skirtinos VII—VIII a., nes vaiko aprangą puošė kiti šio laikotarpio dirbiniai: antkaklė, lankinė laiptelinė segė.

Beveik visi žiedai yra įvijiniai, padaryti iš apvalaus ar trikampio pjūvio vielutės (k. Nr. 6, 17, 32 ir 3 — atsitiktiniai, IEM, AR 589 : 124, 125, 132). Tik vienas (k. Nr. 15) buvo iš juostelės, sulenktos į 3 apvijas, kurių vidurinės priekinė dalis paplatinta ir yra 0,6 cm, o siaurėjantys galiukai 0,2 cm pločio. Panašus žiedas, matyt, buvo ir kape Nr. 2, tik jis labai sunykęs. Visi šie papuošalai kapuose aptikti su VII—VIII a. dirbiniais: skliutakojėmis, lankinėmis laiptelinėmis ir aguoninėmis segėmis.

Atidengiant kapus, ant mirusiųjų krūtinės dažnokai aptinkama po 1 (k. Nr. 5, 13, 15, 17—19, 22, 28, 32, 34, 40), po 2 (k. Nr. 6, 9, 10, 14, 25) gintaro karoliukus-amuletus. Atsitiktinių tėra 2 (IEM, AR 589 : 126). Tai 0,7—2 cm aukščio ir 0,6—1,8 cm skersmens dvigubo nupjauto kūgio formos dirbinėliai. Tik kape Nr. 24 jie buvo beveik dvigubai platesni. Vyrams karoliukai buvo kabinami prie segių, moterims — prie smeigtukų. Sis paprotys Akmenos baseine gyvavo keletą šimtmečių. Analogiškų gintaro karoliukų, pririštų prie krūtinės papuošalų, žinoma ir iš tyrinėtų IX—XII a. vyrų, moterų bei vaikų kapų (Žasinas, Upyna, Paragaudis ir kt.).

Be to, kapuose buvo aptikta keletas mažyčių žalvarinių įvijėlių, sunykusių žalvarinių bei geležinių dirbinių fragmentų bei 2 pusmenulio formos kabučiai, matyt, pasimėtę nuo smeigtukų (IEM, AR 589 : 115, 116).

Paminklo chronologija. Tyrinėtų kapų chronologijai nustatyti remiamasi juose rastomis įkapėmis. Siuo atžvilgiu itin didelę reikšmę turi papuošalai, kurie, atspindėdami nepastovias mados kryptis, dažniau keisdavosi. Sakysim, lankinės skliutakojės, laiptelinės ar aguoninės segės, kryžiniai smeigtukai su pusrutulio formos buoželėmis „kryžiaus“ galuose, smeigtukai nuokamiene galvute, rankogalinės apyrankės su iškilia briauna itin tikinamai rodo, kad mirusieji čia buvo laidoti VII—VIII amžiuje. Tokį datavimą paremia ir kitos įkapės bei atsitiktiniai aiškios chronologijos radiniai — platieji kovos peiliai-kalavijai, IV tipo bei V tipo II potipio ietigaliai.

Tačiau yra keletas papuošalų, kurie buvo madingi vėliau. Tai pasaginės segės cilindriniais galais, smeigtukai vinies pavidalo nuokamiene galvute (pav. 18 : 1). Pastarieji buvo itin paplitę Jūros baseine, ir jų čia randama beveik visuose tyrinėtuose X—XI a. kapinyuose (Bikavėnų, Didkiemio, Paragaudžio, Upynos ir kt.) (LAA, t. 4, žemėl. 45). Pasaginės segės yra būdingiausias I tūkstantmečio pabaigos—II pradžios papuošalas, labai mėgtas Lietuvos gyventojų. Vadinasi, Kaštaunaliuose turėtų būti dar ir IX—XI a. kapų.

Etninė priklausomybė. Tyrinėjimų medžiaga yra reikšmingas šaltinis ne tik materialinei ir dvasinei Jūros baseino VII—VIII a. gyventojų kultūrai pažinti, bet ir etninės istorijos klausimams spręsti.

Laidosena kapinynas itin artimas kitiems minėtame regione kasinėtiems to laikotarpio paminklams. Aptardami laidojimo papročius, pastebėjome, kad Kaštaunaliuose vyrai ir moterys laidoti priešinga kryptimi. Šios tradicijos Jūros baseine laikytasi daug šimtmečių. Ji užfiksuota V—VI a. kapuose, atidengtuose Pagrybyje, Sarkuose (abu — Silalės raj.) (Tautavičienė B., 1974, p. 67; Вайткунскене Л., 1981), pasekama ir X—XII a. kapuose. Pvz., Žasino, Silalės raj., 203 ištirtuose kapuose moterų ir vyrų laidojimo kryptis sutampa iš esmės tik ten, kur jie laidoti drauge (k. Nr. 35, 36, 139, 151).

Jūros baseine V—XII a. gyventojai, laidodami bendruomenės turtinguosius, didikus ar jų sūnus, atlikdavo labai savitą žirgo aukojimo ritualą. Tai liudija jų kapuose esančios žirgų aukos (Vaitkunsienė L., 1981a; Вайткунскене Л., 1981). Žirgus aukodavo ir Kaštaunalių kapinyną palikusi žemdirbių bendruomenė: 5 vyrų ir 1 berniuko kape buvo atkasta žirgo galva.

Iš tyrinėjimų medžiagos matyti, kad laikytasi tradicijos vyrų drabužius susegti segėmis, moterų — smeigtukais. Pastarasis laidosenos bruožas Jūros baseine (Bikavėnuose, Paragaudyje, Upynoje, Žasine ir kt.) išsilaikęs ir II tūkstantmečio pradžioje. Šia ypatybe minėtas regionas išsiskiria iš kitų Lietuvos dalių (pajūrio, vidurio Lietuvos). Dar viena įdomi laidosenos detalė, suartinanti Kaštaunalių kapinyną su to paties laikotarpio kaimyniniais paminklais: visai nebuvę įprasta puošti mirusiųjų aprangą antkaklėmis, o įeigu jų pasitaiko 1 ar 2, tai tik vyrų ar berniukų kapuose (Požerėje, Maudžioruose). Įdomu pažvelgti į šį reiškinį chronologiniu aspektu. Pvz., Pagrybyje iš 162 ištirtų V—VI a. kapų antkakliu terasta 4: 1 — berniuko, kitos — vyrų kapuose (1980—1981 m. tyrinėjimų duomenys). Tuo tarpu iš IX—XII a. kapų jų iškasama nepalyginamai daugiau, be to, jomis puošti ir vyrai, ir moterys (Žasine).

Daug bendra pastebėta ir kapų inventoriuje. Smeigtukai nuokamiene galvute, rankogalinės apyrankės su iškilia briauna, audekliniai apgalviai, pakaušyje suveržti žalvarine įvija, platieji kovos peiliai-kalavijai — tai vis centrinėje Žemaitijoje itin paplitusios ir jai būdingos įkapės. Vadinasi, ir laidosena, ir radiniais Kaštaunalių kapinynas yra artimas šio regiono paminklams. Tyrinėtojai juos sieja su XIII—XIV a. metraščiuose minimais žemaičiais (Тавтавичюс А., 1968; 1977; 1980; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970; LAA, t. 3, p. 16).

МОГИЛЬНИК КАШТАУНАЛЯЙ

Л. ВАЙТКУНСКЕНЕ

РЕЗЮМЕ

Грунтовой могильник расположен на территории поселения Кантаутоляй, находящегося в колхозе «Спартакас» Шилалского р-на (рис. 1).

Памятник известен с середины XIX в., когда местные жители, проводя хозяйственные работы, время от времени обнаруживали железные или бронзовые изделия, человеческие кости. В 1965 г. могильником заинтересовались местные краеведы, начавшие постоянный сбор вещей, найденных на его поверхности или имеющихся у колхозников. В 1973 г. могильник Каштауналяй был включен в списки памятников культуры Литовской ССР и объявлен археологическим памятником местного значения.

В 1974 г. на территории могильника проводились раскопки разведочного характера. На площади в 30 м² обнаружено 4 погребения с труположением. Экспедиция Института истории АН Литовской ССР 7.VII—5.VIII 1975 г. обследовала площадь примерно 2600 м², вскрыла 220 м² и обнаружила 36 погребений с труположениями (рис. 2).

Погребения для взрослых находились в продолговатых ямах величиной 1,8—2 и шириной 0,65—0,9 м, для детей — 1,3—1,6 и 0,4—0,6 м. Местами видны довольно четкие ряды могил (рис. 3). Глубина захоронений в среднем около 0,65—1 м, но встречались и на глубине 0,35—0,45, а порой даже 1,3—1,4 м. Погребения одиночные. Костяки не сохранились. Встречались лишь остатки зубов, фрагменты костей, с которыми соприкасались бронзовые изделия. Поэтому можно было установить, что погребенные лежали в вытянутом положении на спине со сложенными на груди руками, в гробах, незначительные остатки которых сохранились в ряде могил. Мужчины ориентированы на северо-восток, женщины — на юго-запад. Исключение составляют 2 захоронения с ориентировкой на северо-запад (рис. 4).

Во многих насыпях могил зафиксированы крупинки угля, свидетельствующие о погребальных обычаях, связанных с огнем. В могильных ямах 6 мужских захоронений (одно — детское) обнаружены следы жертвоприношения коня, в них находилось по 1 голове коня (рис. 5). Место этой ритуальной находки различно. В некоторых случаях голова коня была на 20—25 см выше умершего. По-

видимому, в соответствии с традицией, установленной археологами в других могильниках IX—XII вв. в Центральной Жемайтии, в частности в бассейне рек Акмяна и Юра, где находится и сам могильник Каштауналяй она была положена на верх гроба. В других — голова коня находилась возле умершего, аналогично другим мужским погребениям V—VI вв. упомянутого региона. Для мальчиков в жертву приносили не взрослого коня, а жеребенка (погребение № 32).

В погребениях обнаружены вещи — орудия труда, оружия, украшения, принадлежности костюма, предметы конского снаряжения, бытовые изделия.

Для женских захоронений характерен традиционный набор орудий труда, содержащих шило, пряслице, нож, но порой встречалось лишь одно из них (рис. 10). В мужских погребениях, кроме ножей (рис. 9), вообще нет орудий труда. Такое явление, возможно, носит случайный характер, так как в нашем распоряжении имеются лишь 2 железных втульчатых топора (рис. 7), найденных на территории могильника вне комплекса. Без сомнения, это — вещи из могильного инвентаря разрушенных погребений. Кроме того, в одном погребении (пол умершего не установлен) у изголовья лежала железная мотыга (рис. 8). Такое орудие труда пока единственная находка, не известная в других исследованных погребальных памятниках Центральной Жемайтии. В могильниках Северной или Средней Литвы мотыги встречаются в женских захоронениях.

Оружие присутствует исключительно в мужских погребениях. У изголовья умершего часто находятся 1 или 2 железных втульчатых наконечника копий (рис. 11), а иногда — и широкий боевой нож-меч, положенный вместе с поясом. Но зафиксировано и другое положение мечей, когда они скорее всего прикреплялись к поясу, которым опоясывали умершего (рис. 12). Поверхность некоторых поясных ремней иногда украшена бронзовыми оковками (рис. 13). Сохранились и железные пряжки от поясов.

На костюме погребенных украшения различного вида для женщин и мужчин. Витые шейные гривны и гривны с тордированной дужкой с крючком и петлей на концах встречаются редко и лишь в мужских захороне-

ниях (рис. 15 : 1). Только мужская одежда застегнута фибулами. Все они арбалетовидные, чаще всего с тесловидной ножкой (рис. 16), реже — с перекладинами (рис. 15 : 3), или фибулы с головками в виде маковых коробочек (рис. 17). Для женских погребений специфичны такие находки, как головные венки-ленты, сотканые из разноцветных нитей, концы которых собраны в бронзовую спираль и закреплены деревянным тонким прутком (рис. 14 : 1). Пара бронзовых булавок, соединенных цепочками, — также характерное грудное украшение женщин (рис. 20, 21). Некоторые из них отделаны серебром. Встречаются и одиночные бронзовые булавки различного вида, как, например, крестообразные булавки (рис. 19 : 1, 3), булавки с трубковидной головкой (рис. 19 : 4). Следует отметить, что железные посоховидные булавки известны как в женских, так и в мужских погребениях (рис. 19 : 5, 6). Почти во всех захоронениях

встречаются 1 или 2 амулета — янтарные бусинки, прикрепленные к грудным украшениям.

Браслеты по форме разделяются на ленточные (рис. 15 : 2), спиралевидные (рис. 14 : 2; 23) и манжетообразные с треугольным ребром посередине (рис. 22). Последние браслеты найдены лишь в женских захоронениях. Перстни спиралевидные.

В могильном инвентаре редко встречались рога для питья, остатки узд (железные удила). Вещевой материал позволяет отнести исследованные погребения к VII—VIII вв. Но такие случайные находки, как подковообразные фибулы (рис. 18 : 2, 3), гвоздеобразные булавки с дисковидной плоской шляпкой (рис. 18 : 1), а также булавки с треугольной головкой (рис. 19 : 2) свидетельствуют о том, что могильник Каштауналяй функционировал и позднее, т. е. в конце I—начале II тысячелетия.

POŽERĖS PLOKŠTINIS KAPINYNAS

ADOLFAS TAUTAVICIUS

Ligšiolinėje archeologinėje literatūroje Požerės plokštinis kapinynas buvo žinomas kaip Paežerio kapinynas. 1974 m. norminant gyvenviečių vardus, kaimas pavadintas Požere. Jis yra Šilalės rajone, apie 5 km į šiaurės rytus nuo Upynos ir maždaug 8 km į pietus nuo Kaltinėnų; kapinynas kaimo laukų šiaurinėje dalyje, kalvoje — Karnagos kalne. Kalvą iš rytų juosia Ikvėdžio upelio slėnis, kapinynas lieka kairiame upelio krante, iš šiaurės yra mažo upelio — Ikvėdžio intako — slėnis, iš vakarų — kelių hektarų dydžio pelkė, vadinama „Kapų pjauniu“. Į pietus kalva pamažu nuolaidėja ir susilieja su gretimais laukais. Šiaurinis ir rytinis jos šlaitai gana statūs, pietinis nuolaidesnis. Jos viršus irgi ne visai lygus.

Karnagos kalne, pasakojama, buvęs miestas. Šiaurinėje dalyje, ant aukščiausios viršūnės stovėjusi varpinė, o kiek piečiau, ant žemesnės — bažnyčia. Karnagos miestas buvęs sudegintas per karus su švedais. Kalne likę tik užkasti bažnytiniai indai. Persikėlę prie Lingės ežero žmonės įkūrė Požerės (Paežerio) kaimą, o Karnaga virtusi jo ganyklomis. Kalvos viršuje vėjas išpustydavęs žmonių kaulų, kažkokių senienų. Buvusios matomos akmenų eilės — „bažnyčios pamatai“.

XX a. pradžioje, Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse, kaimui išsiskirsčius į vienkiemius, Karnaga liko vieno valstiečio nuosavybe, pradėta arti. Nedirbamas paliktas tik apie 30 m skers-

mens sklypelis — tariamoji bažnyčios vieta. Ji apkasta grioviu, aplink sudėta žema akmenų tvorėlė kaip apie senas kaimų kapinaites, pastatyta pora medinių kryžių. Šitaip atsirado ir dabar esančios tarsi kaimo kapinaitės.

Ariant kalvą, buvo randama žmonių kaulų ir įvairių kitų daiktų. Apie 1930 m. čia pasitaikę čiais radiniais susidomėjo netoli kapinyno gyvenusio valstiečio sūnus V. Bambalas, kuris mokėsi Kaune. Jis ėmė kasinėti kapinyną, rinko senienas ir pardavinėjo jas Kauno miesto muziejui. Taip 1930—1938 m. į Kauno muziejus pateko apie 120 II—XVI a. papuošalų, ginklų ir kitų daiktų (KVIM, 969 : 1—19, 1006 : 1—80, 1049 : 1—17, 1100, 1202 : 1—7). Šiuos radinius ir patį kapinyną nuo 1938 m. jau gana dažnai mini archeologai (Puzinas J., 1938, p. 255, 260, 262, 269, pav. 69 : 3; Moora H., 1938, p. 311; Alseikaitė-Gimbutienė M., 1946, p. 183, 189, 199; LAB, p. 536, 541, 553; LLM, t. 2, pav. 54, 55, 244, 245, 260).

Karnagos kalvos pietinis šlaitas ir po karo buvo ariamas. 1958—1959 m. apie 100 m į pietryčius nuo kapinaičių išverstos žmogaus ir žirgo kaukolės bei keletas žalvarinių papuošalų. Tada vietiniai senienų mėgėjai čia iškasė keliolika įvairaus dydžio duobių ir, surinkę sveikesnius dirbinius, įsirengė „muziejų“. Keletas radinių pateko į Upynos vidurinę mokyklą, o iš jos 1961 m. — į Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejų, likusieji kartu su V. Statkevičiaus